

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

CRITICAL THINKING AS A DETERMINANT OF PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR INNOVATIONS IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

Стаття присвячена висвітленню феномена критичного мислення в контексті його функційного значення для формування готовності майбутніх учителів до реалізації інновацій у професійно-педагогічній діяльності. Мета дослідження полягала у специфікації критичного мислення як детермінанта підготовки майбутніх учителів до інновацій у професійній діяльності. Спираючись на результати аналізу наукового фонду визначено специфічні ознаки категорій «інновація», «педагогічна інноватика» «інноваційна педагогічна діяльність», «критичне мислення». Доведено, що педагогічна інновація визначається як неситуативне невідповідне нововведення, як «суттєва» цілеспрямована запланована зміна якості освітнього процесу, змістового наповнення й алгоритмів взаємодії координаційно-організаційних і функційно-технологічних компонентів. Результатом заздалегідь зпроектованої та цілеспрямовано імплементованої педагогічної інновації стають позитивні зрушення в активності пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, збагачення та оптимізація процесуального та змістового компонентів освітнього процесу. Встановлено, що критичне мислення є мисленням, насамперед, самостійним, адже індивід демонструє власні переконання та думки, оцінки та ідеї незалежно від інших. Доведено, що критичне мислення апріорі індивідуальне, адже кожен індивід за допомогою мисленнєво-рефлексивного аналізу «конструює» думку, позицію, переконання. Визначено передумови формування критичного мислення здобувачів вищої освіти педагогічного профілю: системне інтегрування змісту навчальних дисциплін обов'язкового та вибіркового компонентів освітньо-професійної програми за параметром інноваційності (інноваційна спрямованість змістових компонентів навчальних дисциплін); насичення навчального процесу спеціально розробленими дослідницькими завданнями, що потребують свідомого залучення студентів до критичного аналізу варіативності педагогічних явищ в контексті рефлексування ними функцій майбутньої професійної діяльності; залучення студентів до самостійного розроблення та проектування моделей поведінки у ситуаціях педагогічної дієвості з подальшою рефлексією їх результатів.

Ключові слова: інновація, педагогічна інноватика, критичне

мислення, детермінант, майбутній педагог, здобувач вищої освіти, підготовка.

The article is devoted to highlighting the phenomenon of critical thinking in the context of its functional significance for the formation of the readiness of future teachers to implement innovations in professional and pedagogical activities. The purpose of the study was to specify critical thinking as a determinant of the preparation of future teachers for innovations in professional activity. Based on the results of the analysis of the scientific fund, specific features of the categories "innovation", "pedagogical innovation", "innovative pedagogical activity", "critical thinking" were determined. It is proven that pedagogical innovations is defined as a non-situational non-accidental innovation, as a "substantial" purposeful planned change in the quality of the educational process, content and algorithms in the interaction of coordination-organizational and functional-technological components. The result of a pre-planned and purposefully implemented pedagogical innovation is positive shifts in the cognitive activity of the subjects of the educational process, enrichment and optimization of the procedural and content components of the educational process. It has been established that critical thinking is, first of all, independent thinking, because the individual exhibits his own beliefs and opinions, evaluations and ideas independently of others. It has been proven that critical thinking is a priori individual, because each individual "constructs" an opinion, position, and conviction with the help of thought-reflective analysis. The prerequisites for the formation of critical thinking of students of higher education in the pedagogical profile have been determined: systematic integration of the content of the educational disciplines of the mandatory and optional components of the educational and professional program according to the innovativeness parameter (innovative orientation of the content components of the educational disciplines); saturation of the educational process with specially developed research tasks that require the conscious involvement of students in the critical analysis of the variability of pedagogical phenomena in the context of their reflection on the functions of future professional activity; involving students in the independent development and design of behavior models in situations of pedagogical reality with further reflection of their results.

Key words: innovation, pedagogical innovation, pedagogical innovation, critical thinking, determinant, future teacher, student of higher education, preparation.

УДК 371.11

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.2.32>

Шиман І.А.,

аспірантка кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність започаткованого дослідження зумовлюється трансформаційними перетвореннями всіх сфер суспільства, що спричинені надзвичайною «рухливістю» та «нелі-

нійністю» всіх притаманних його природі явищ, процесів та систем.

За таких обставин, здатність фахівців соціальної галузі (соціологів, освітян, психологів тощо) відчувати зміни та «зрушення» у соціумі з відповідною реакцією на них набуває особливого

значення. Спроможність фахівців-соціологів прогнозувати, генерувати, проєктувати сучасні тренди націєтворення, культуротворення та соціотворення робить їх «творцями нової реальності», нового соціуму, який народжується тут і зараз.

В теорії і практиці педагогіки рух до створення нової освітньої реальності, нових освітніх систем і інструментів педагогічного впливу, пов'язаний зі здатністю педагогів до інновацій у професійній діяльності. Наявність такої здатності визнається одним із важливіших показників якості підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах освітнього процесу закладів вищої педагогічної освіти. Відтак постає проблема визначити, за яких умов цього можна досягти в процесі професійної підготовки у вищій школі і які чинники впливають на набуття майбутніми педагогами такої здатності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософський контекст та загальнотеоретичний базис інноватики як наукового напрямку студіювали М. Вебер, Е. Фромм, О. Шпенглер. У ХХ столітті Д. Беллом, Д. Бернхеймом, Д. Медоузом, А. Печеї, Е. Тоффлером доведено, що саме інновації і, відповідно, розширення масштабів інноваційної діяльності, спричинили кардинальні зрушення в усіх сферах життєдіяльності людини. В координатах міждисциплінарних досліджень (філософія, соціологія, економіка, теорія управління, педагогіка, психологія) інноватику репрезентовано І. Ансоффом, М. Барером, В. Брауном, К. Оппенлендером.

В сучасному науково-педагогічному просторі інноватика є окремою галуззю знань, що концентрує дослідницькі зусилля навколо принципів та закономірностей здійснення інноваційної діяльності фахівцями сфери освіти (В. Паламарчук). Заслуговує на увагу ґрунтовний аналіз та феноменологічна інтерпретація сутності педагогічних технологій (І. Дичківська) та інноваційного освітнього менеджменту (Н. Черненко).

Закономірності функціонування та розвитку інноваційних педагогічних процесів в освітніх системах розкрито І. Богдановою, Л. Даниленко, Н. Клокар; І. Дичківською, С. Сисоєвою, В. Паламарчук конкретизовано компоненти структури, елементи змісту та зафіксовано результати інноваційної діяльності фахівців.

Феноменології критичного мислення людини в різних інтерпретаціях торкались Е. де Боно, П. Фрейре, Д. Халперн. В Україні науковий аналіз критичного мислення як дисциплінарного феномену здійснювали Л. Драгієва, О. Костецька, Л. Шрагіна та інші вчені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика підготовки майбутніх учителів до реалізації інновацій у професійній діяльності розкрита у наукових дослідженнях не в повній мірі через те, що здатність до генеру-

вання так званих «педагогічних інновацій» дослідники пов'язують, переважно, з наявністю у майбутніх учителів критичного мислення, творчих інтенцій, оригінального та креативного мислення, педагогічної інтуїції, «інсайту» тощо. Відповідно, відсутність цих «вроджених» властивостей унеможливає цілеспрямовану підготовку майбутніх учителів до реалізації інновацій у професійній діяльності.

Відтак виникає певне протиріччя між: соціально визнаною потребою формування у майбутніх педагогів готовності до генерування й реалізації педагогічних інновацій у професійній діяльності і відсутністю науково обґрунтованих шляхів та засобів її задоволення на етапі підготовки учителів у закладах вищої освіти; яскраво вираженим потенціалом критичного мислення як базового елементу підготовки майбутніх учителів до реалізації інновацій у професійно-педагогічній діяльності та недостатньою увагою вчених до педагогічних умов його формування.

Мета статті: специфікувати критичне мислення як детермінант підготовки майбутніх учителів до інновацій у професійній діяльності.

Завдання дослідження: проаналізувати науковий фонд, в якому розкрито феноменологічні ознаки педагогічної інноватики з метою визначення факторів, що детермінують успішність реалізації інновацій у професійно-педагогічній діяльності; уточнити зміст поняття «критичне мислення» у загальнотеоретичному значенні; репрезентувати категорію «критичне мислення» як детермінант підготовки майбутніх учителів до реалізації інновацій у професійно-педагогічній діяльності; визначити передумови формування критичного мислення майбутніх учителів в контексті їхньої підготовки до педагогічних інновацій у професійно-педагогічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел, в яких феноменологію інноватики розкрито в загальнотеоретичному значенні (А. Кроуфорд, В. Саул) доводить, що категорію «інновація» було введено в науковий обіг на початку ХХ століття. Натепер «класичне» розуміння сутності інновації полягає в тлумаченні її як галузі знань, що концентрує методологічні й організаційні параметри інноваційної діяльності.

У більш широкому значенні, сутність поняття «інновація» фіксує феномен, що пов'язується з генеруванням «нового» або удосконаленням вже наявного матеріального предмета, технології, продукції або послуги, нового організаційного чи технічного вирішення виробничого, адміністративного, комерційного та іншого характеру.

У ХХ столітті інноватика, як науковий напрям, набула яскраво вираженого «педагогічного забарвлення». В координатах педагогічної інноватики здійснено низку фундаментальних наукових розвідок. Фундаторами педагогічної інноватики

в нашій країні (І. Богданова, І. Підласий) зафіксовано феноменологічні ознаки категорії «педагогічна інновація». У наукових розвідках І. Дичківської репрезентовано багатопанорамне розуміння категорії «інноваційна педагогічна технологія». Наукові напрацювання Л. Даниленко згенерували можливість уведення у науковий обіг поняття «інноваційний педагогічний менеджмент».

У широкому розумінні педагогічний контекст інновацій можна представити таким чином: інновації в освіті спрямовані на цілеспрямовану трансформацію вже наявного і генерування принципово нового досвіду професійної діяльності вчителя; конструювання відчутно нового середовища існування для реалізації професійних функцій; продукування концептуально нових моделей педагогічної (дидактичної, виховної, розвивальної) діяльності.

На нашу думку, принциповим моментом у розумінні сутності педагогічної інноватики є той факт, що інновація характеризується не як ситуативне і випадкове нововведення, а як «суттєва» цілеспрямована запланована зміна якості освітнього процесу, змістового наповнення й алгоритмів узємодії координаційно-організаційних і функційно-технологічних компонентів. Результатом такої заздалегідь зпроектованої та цілеспрямовано імplementованої педагогічної інновації стають позитивні зрушення в активності пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, збагачення та оптимізація процесуального та змістового компонентів освітнього процесу.

Спираючись на вищезазначене зафіксуємо наше розуміння поняття інноваційна педагогічна діяльність: цілеспрямовано зпроектована, спеціально зорганізована професійно-педагогічна діяльність учителя, спрямована на свідоме прагнення розвитку педагогічної теорії та практики учителювання, має на меті продукування ефективного освітнього продукту та повноцінний розвиток усіх суб'єктів освітнього процесу.

Наведене розуміння сутності педагогічної інноватики та специфіки інноваційної діяльності сучасного вчителя дозволяє звернутись до обговорення чинників, які об'єктивно необхідні для досягнення якості такої діяльності і безпосередньо пов'язані з природою інновацій.

На нашу думку, слід враховувати, що по-перше, це постійна мінливість і рухливість всіх структур і процесів, що супроводжують створення і впровадження інновацій. По-друге, це руйнівний характер інновацій, що базуються на запереченні і подоланні наявного стану речей і заміну їх новим, більш сучасним і продуктивним. Відтак, і в першому, і в другому випадку критеріями оцінки якості підготовки майбутнього педагога до інновацій у професійній діяльності не можуть виступати міцність і повнота знань, усталеність умінь, навичок, компетентностей тощо. На заміну їм мають при-

йти гнучкість, оригінальність, аргументованість і адекватність : створити нове, не піддавши аналізу і оцінці наявне неможливо.

Розв'язання цього протиріччя, на нашу думку, вимагає наявності і розвитку в майбутніх педагогів критичного мислення як здатності до адекватного сприйняття і розуміння освітнього процесу у всьому багатстві і мінливості його цілей, можливостей, інструментів і учасників, їх динамічного зв'язку з оточуючим соціальним і культурним середовищем і перспективами його розвитку.

Феноменологія критичного мислення неодноразово ставала предметом наукової дискусії як вітчизняних, так і зарубіжних учених (В. Болотов, А. Коржуєв, Л. Шрагіна та ін.). До проблематики розвитку критичного мислення в різні часи звертались Дж. Дьюї, Д. Халперн, Д. Клустер, Р. Джонсон. У загальному розумінні критичність мислення уявляє собою розумову здібність, що зорієнтована на пошук найкращого, оптимального способу рішення певної задачі. За своїм змістом таке мислення має аналітичний і оцінний характер і може бути спрямованим на різні об'єкти.

На нашу думку, концептуальне «ядро» у розумінні сутності категорії критичного мислення можна схарактеризувати таким чином: критичне мислення є мисленням, насамперед, самостійним, адже індивід демонструє власні переконання та думки, оцінки та ідеї незалежно від інших. Як наслідок можна стверджувати що критичне мислення апріорі індивідуальне, адже кожен індивід за допомогою мисленнево-рефлексійного аналізу «конструює» думку, позицію, переконання.

Отже критичне мислення можна розуміти як специфічну форму і спосіб мисленневої діяльності суб'єкта, основу якої складає: оцінювання ступеня відповідності/невідповідності певного предмета або процесу чинним еталонам і стандартам; виявлення потреби його удосконалення; обґрунтування доцільності та можливості перетворення в нове. Наявність критичного мислення вимагає навичок рефлексії, аналітичної і оцінювальної діяльності, вміння працювати з поняттями, судженнями, умовиводами, формулювати питання та визначати проблеми.

У сучасних закладах вищої освіти й дотепер переважають так звані «традиційні» підходи до професійної підготовки майбутніх учителів, що все частіше фіксує проблему в активному залученні здобувачів освіти до самостійного мислення, зокрема виникають труднощі у розвитку саме критичного мислення.

Сучасні технології навчання майбутніх фахівців не передбачають навички швидко орієнтуватись у потоках інформації і виокремлювати в ній нове і раціональне. Однак сьогодні цінними стають нестандартність мислення в умовах інформаційної мінливості і невизначеності, вміння створю-

вати власну картину світу з множини образів. Все більшого значення набувають уміння, орієнтуватись у величезному обсязі інформації, обробляти її в стислі терміни, структурувати, осмислювати і застосовувати в діяльності, самостійно будувати та добудовувати картини світу.

Погоджуємось із науковою позицією Л. Драгієвої, яка зазначає, що в у сучасних умовах значно розширилась палітра функцій вищої професійної (педагогічної) освіти, адже наразі вона покликана сформувати в майбутніх учителів низку так званих «непрофесійних» якостей як інформаційно-знаннєвого, так і процесуально-продуктивного характеру. До таких «непрофесійних» компонентів дослідниця відносить: цілісний науковий світогляд (адекватне сприйняття довколишнього світу і самоактуалізації в ньому; цілісне та системне сприйняття як процесу, так і результату професійно-педагогічної діяльності); технологічна готовність до прийняття оптимальних рішень у ході професійно-педагогічної діяльності; здатність до прогнозування наслідків професійно-педагогічної діяльності; здатність до критичного та рефлексійного опрацювання плану, процедури та мети розгортання тієї чи іншої стратегії конструювання педагогічного процесу [3, с.230].

Спираючись на результати аналізу наукового фонду, в якому висвітлено феноменологію педагогічної інноватики та потужний потенціал використання критичного мислення педагога у формуванні його готовності до реалізації педагогічних інновацій у професійно-педагогічній діяльності представимо власне бачення передумов формування критичного мислення студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

На нашу думку формування критичного мислення майбутніх учителів в педагогічному університеті можна досягти за допомогою системного інтегрування змісту навчальних дисциплін обов'язкового та вибіркового компонентів освітньо-професійної програми за параметром інноваційності (інноваційна спрямованість змістових компонентів навчальних дисциплін).

Крім того, на нашу думку, критичне мислення майбутніх педагогів залежить від насиченості навчального процесу спеціально розробленими дослідницькими завданнями, що потребують свідоме залучення студентів до критичного аналізу варіативності педагогічних явищ в контексті рефлексування ними функцій майбутньої професійної діяльності.

Водночас, на формування критичного мислення майбутніх учителів впливає залучення студентів до самостійного розроблення та проєкту-

вання моделей поведінки у ситуаціях педагогічної дійсності з подальшою рефлексією їх результатів.

Висновки. За результатами аналізу наукових джерел можна стверджувати, що критичне мислення вирізняється потужним потенціалом для формування готовності майбутніх учителів до реалізації інновацій у професійно-педагогічній діяльності. Занурення у феноменологію педагогічної інноватики дозволяє визначити її концептуальне «ядро» та специфічні ознаки, а саме: інновація характеризується не як ситуативне і випадкове нововведення, а як «суттєва» цілеспрямована запланована зміна якості освітнього процесу, змістового наповнення й алгоритмів взаємодії координаційно-організаційних і функційно-технологічних компонентів. Відтак вважаємо доведеним той факт, що результатом такої заздалегідь зпроєктованої та цілеспрямовано імплементованої педагогічної інновації стають позитивні зрушення в активності пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, збагачення та оптимізація процесуального та змістового компонентів освітнього процесу. Систематизація наукової думки різних науковців дозволяє стверджувати, що критичне мислення є мисленням, насамперед, самостійним, адже індивід демонструє власні переконання та думки, оцінки та ідеї незалежно від інших. Як наслідок, можна припустити що критичне мислення апіорі індивідуальне, адже кожен індивід за допомогою мисленнєво-рефлексійного аналізу «конструє» думку, позицію, переконання. Ураховуючи стан сучасної освітньої практики та тенденції її реформування визначено перспективні напрями (передумови) формування критичного мислення здобувачів вищої освіти педагогічного профілю: системне інтегрування змісту навчальних дисциплін обов'язкового та вибіркового компонентів освітньо-професійної програми за параметром інноваційності (інноваційна спрямованість змістових компонентів навчальних дисциплін); насичення навчального процесу спеціально розробленими дослідницькими завданнями, що потребують свідомого залучення студентів до критичного аналізу варіативності педагогічних явищ в контексті рефлексування ними функцій майбутньої професійної діяльності; залучення студентів до самостійного розроблення та проєктування моделей поведінки у ситуаціях педагогічної дійсності з подальшою рефлексією їх результатів.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі вбачаємо в розробленні системи педагогічних умов та педагогічної моделі формування критичного мислення майбутніх учителів в освітньому середовищі закладу вищої педагогічної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буряк В.С. Формування у студентів критичного стилю мислення. *Знання*. 2017. № 3. С. 21–30.
2. Волошина І. П. Педагогіка інновацій у вищій школі: навчально-методичний посібник. Вінниця: Видавництво ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2014. 161 с.
3. Драгієва Л. Розвиток критичного та творчого мислення студентів ВНЗ в умовах педагогічної взаємодії. *European Humanities Studies State and Society*. Issue 1 (II). 2019. С. 228-243.
4. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 218 с.
5. Киянко-Романюк Л. А. Зарубіжна і національна практика розвитку критичного мислення в учнів і студентів. *Вища освіта України*. № 4. 2014. С. 109-110.
6. Кононенко Н. В. Обґрунтування педагогічних умов формування у майбутніх вихователів системності професійно-педагогічних знань в процесі підготовки у виші. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 2016. Випуск 6 (113). С. 72-76.
7. Коновальчук І. Закономірності та умови реалізації інноваційних освітніх процесів. *Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття*: збірник наукових праць. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. С. 552-557.
8. Кроуфорд А., Саул В. Технології розвитку критичного мислення. К.:Плеяди, 2016. 220 с.
9. Підласий І. П. Педагогічні інновації. *Рідна школа*. № 12. 1998. С. 12-19.
10. Саух П. Ю. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.
11. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. № 3. 2018. С. 202-208.